

OSMANLI TÂRİH TERMİNOLOJİSİ İLE İLGİLİ BÂZİ YANLIŞLAR

Prof. Dr. Mehmet MAKSUDOĞLU*

Osmangazi Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

İslâm Târîhi Anabilim Dalı

ÖZET

Yeryüzünde devletler ortaya çıktığında, Birleşmiş Milletler gibi bir kuruluştaki bir araya gelip "her topluluk şu merhalelerden geçmelidir" diye bir karara varmamışlardır; bir topluluğun iç yapısı ve gelişme süreci başka bir topluluğunkine benzemez.

İslâm devletler zincirinin son halkası olan Osmanlı Devleti ile ilgili tarih terimleri, Batılı tarihçilerce kesinlikle dikkate alınmamış, bu devletin yapısı, Avrupa'dakilerin yapısına benzetilerek incelenmiş, bu yanlış tutum, Türk tarihçilerini de etkilemiş, ortaya çıkan, bir 'Osmanlı karikatürü' olmuştur.

Bunun en çarpıcı örneği, "korunan, gözetilen, esirgenen" demek olan "raiyyet" kelimesinin Avrupa'da yaygın olan feodalite düzenindeki yönetilenlere benzetilerek alınması, tımar usûlünün feodalite sanılmasıdır. Oysa feodal düzende, o toprak üzerinde yaşayan insanlar, toprakla birlikte sahip değiştirmektedirler. Tımarlı sipâhi ise, sadece, o toprağın vergisini devlet adına toplamakta, karşılığında, belli sayıda tam teçhizatlı asker bulundurmaktadır. Feodal düzende, evlenen genç kız, ilk gecesini kocası ile değil, toprak sahibiyle geçirmek zorundaydı (jus primae noctis). Tımarlı sipâhi ise, raiyyetin, canını, namusunu ve malını korumakla yükümlü idi.

Anahtar Kelimeler

Devlet, Hümâyûn, Feth, Raiyyet, Feodalite, Cizye

1. GİRİŞ

İngilizlerin Almanlara karşı, Almanların da İngilizlere karşı duyduğu nefret, belki birçok kimse tarafından gereği gibi bilinmemektedir. İngiliz târihçi, Hitler'in ortaya çıkışını anlatırken, bu olayın "ırmakların, sonunda denize akması, orada son bulmasından daha fazla bir rastlantı olmadığını", Alman târihinde hep aşırılık olduğunu, ya halkın isyankâr veya hükümdârın diktatör olduğunu, bu milletin târihinde orta yol, ılımlılık bulunmadığını ifâde etmektedir. Hiçbir milletin târihi bu tenkitlere dayanamaz. devâm edemez. yaşayamaz (*no country's history could survive such hostile scrutiny*) denilmesi karşısında da, görüşünde isrâr ederek "ben ittihamda bulunmadım, vâkıfalar bunu kendileri ortaya koydu" demektedir (Taylor. 1988, vii).

* fax: 0 222 217 57 58 e-mail: mmaksud@ogu.edu.tr

Çok büyük ölçüde ortak bir kültür ve dîn zemîni üzerinde gelişmiş olan bu milletlerin târihçileri birbirleri hakkında böyle değerlendirmelerde bulunuyorlarsa, Avrupa'nın birkaç yüzyıl boyunca korkulu rüyâsı olan Osmanlı'yı nasıl değerlendireceklerini tahmîn etmek güç olmasa gerektir. Bilinçaltına sınımış birtakım duygulara, önyargılara, bir de Osmanlı kültürü ve dünyâ görüşüne yabancılık eklenince, Osmanlı Târîhi ile ilgili fâhiş yanlışlar birbirini kovalamakta, tekrarla, birbirinden yapılan alıntularla, bu yanlış kavram ve hükümler, gerçekmiş gibi kabûl görmekte, bizim dikkatsiz ve bilinçsiz tercümemizle de kendimize mâl edilmektedir.

Countries and peoples are unique and are not so easily lured into identity with each other save on limited, and specific points.(Emer-son,1967, vii)

Ülkelerin ve halkların ayrı özellikleri olduğu, sosyal yapıların değişik biçimde oluştuğu, bir siyâsî-sosyal varlığın, diğer bir siyâsî-sosyal yapıyla ancak sınırlı ve belli noktalarda benzerlik gösterebileceği gerçeği, Osmanlıya gelince, dâimâ gözardı edilmektedir.

Dünya görüşü ve siyâset alanına çıkış şartları, sosyal yapısı Avrupa'daki siyâsî-sosyal kuruluşlarinkine hiç benzemeyen Osmanlı Devleti, şimdiye dek, hep Avrupa topluluklarına benzetilerek ele alınmıştır.

Terim, târif edilmiş, sınırları belirlenmiş, kendisiyle ne kastedildiği, ne denilmek istendiği, açık seçik belli olan kelime demektir. İstîlâh da, "üzerinde anlaşılmiş, sulha varılmış, herkesin kabûl ettiği" gibi anlamlara gelir. "Kare" denilince nasıl "dört kenarı birbirine eşit, dört iç açısı da dik açı olan, karşılıklı kenarları birbirine paralel geometrik şekil" anlaşılıyorsa, târih terimleri de öyle olmalıdır. Yoksa, "ben şu kelimeyle şu kavramı kastedtim", "şu terimi şu anlamda kullanıyorum" denmeğe başlanırsa, tam bir kavram kargaşası, büyük bir kaos ortaya çıkar. Birbirine benziyor diye, dikdörtgene "kare" demek ne kadar yanlışsa, sosyal terimleri de doğru olarak kullanmamak öylece yanlıştır.¹

Osmanlı târih terimleri ile ilgili başlıca yanlışlar şöyle sıralanabilir:

2. DEVLETİN ADI

Osmanlı Târîhi ile ilgili yanlışlık, bu siyâsî-ictimâî varlığın adından başlamaktadır. Batılılar Osmanlı Devleti'nden söz ederken *Ottoman Empire*, *l'Empire ottoman* demektedirler. Bu ifâdelerin Osmanlıcaya tercümesi *İmparatoriyye-i Osmâniyye* olmalıdır. Daha doğrusu, Osmanlı, kendi siyâsî teşekkülünden böyle bahsetmiş olsaydı, bu İngilizce ve Fransızca ibâreler, onun tercümesi olurdu. *Kesin bir gerçektir ki*, bir varlığa, kendi adından başka bir ad vermek *tahrîf(distortion)*dir ve o varlığa *karşı* olmayı ifşâ ve ilân eder: bu

1 Batı'da Târîh'in *bilim* (science) de ğ i l. *san'at* (art) olarak algılanmasının hayli yaygın olduğunun farkındayız. Biz, yine de, Târîh'in *bilim* olarak kabûlü anlayışına göre bu makaleyi yazıyoruz.

durum da, bilimin temel kuralı olan *objektifliğe* taban tabana zıttır.²

Osmanlı siyâsî-ictimâî varlığının adı, kendilerinin ilk resmî vak'anüvisi (târih yazıcısı) olan Na'imâ'nın kitâbında şu şekilde geçmektedir: *el Kelâm fî Zuhûrid Devletil 'Aliyyetil Osmâniyye* (Pek Yüce Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışı Hakkında Bahis) (Naima, 1280, I, 6). Osmanlı, kendi devleti hakkında 'Aliyye (Pek Yüce) ve Seniyye (Parlak) sıfatlarını kullanmıştır: **Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyye** (Pek Yüce Osmanlı Devleti)³ veya **Devlet-i Seniyye** (Parlak, Muhteşem, Görklü Devlet), bazan da **Saltanat-ı Seniyye** (Parlak, Muhteşem Sultanlık). Osmanlı'da, *devlet* kelimesi, Arapçadaki anlamından daha şümüllü mânâ kazanmış, saâdetin tâ kendisi olmak gibi bir anlamı da içermiştir.⁴ Dilbilgisi kurallarına göre, devletin adı, *Devlet-i Osmâniyye* olup, 'pek yüce' ('Aliyye) veya 'parlak' (Seniyye) sıfatı sona eklenmeliydi: Devlet-i Osmâniyye-i 'Aliyye olmalıydı. Fakat Osmanlı'daki muhteşem tevâzu, burada da kendini göstermiştir: Yeryüzünde Yaradanın buyruklarını hâkim kılmanın vâsıtası olan bu devlet, pek yücedir, parlaktır, vurgu buraya yapılmış, sonra, ikinci dededen bir konu olarak, bu devletin, Osman'la ilgisi belirtilmiş, *Osmâniyye*, sona eklenmiştir!

Rastgele bir arşiv belgesine bakalım:

Sultân Abdülazîz, Paris andlaşmasında tâdilât yapmak üzere 1870 yılında Londra'da toplanan ilgili taraflar temsilcilerinin hazırladığı belgeyi tasdik ederken, Osmanlı siyâsî varlığından *Devlet-i 'Aliyyemiz* diye söz etmekte, diğer siyâsî teşekkül başkanlarının sıfatları ise aynı belgede şöyle sıralanmaktadır:

Alamanya İmparatoru ve Prusya *Kralı*,

2 Sözelimi, Avrupalılar (Amerika, Avrupa'nın kültürel uzantısıdır), çok yakın zamanlara kadar *Müslüman* yerine *Muhammedan*: İslâm yerine de *Muhammedanizm* kelimelerini kullanmakta idiler. Günümüzde artık Müslüman ve İslâm sözlerini kullanmakta iseler de, bu sözlerle kasdettikleri, yine zihinlerinde yerleşmiş olan *Muhammedan* ve *Muhammedanizm* kavramlarıdır. O da şudur: Kendilerine *Hristiyan* diyenlerin inancına göre, Hz. dem Cennette yasak meyveyi yiyerek *İlk Günah* (Original Sin) işlediği için, onun soyundan gelen bütün insanlar da bu günahla doğarlar. Tanrı, insanları bu günahtan kurtarmak için -hâşâ- oğlu *Jesus Christ* (Hz. İsa'yı) göndermiştir. *Christ* çarmıhta acı çekmiştir. (Kur'an-ı Kerime göre çarmıha gerilmemiştir: (En Nisâ (4): 157) *(Onu ne öldürdüler, ne de astılar, fakat öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi*). Peygamber Hz. İsa'yı -hâşâ- oğul Tanrı olarak kabul edenler, kendilerine Hristiyan (*Christian*) demekte, *Baba-Oğul-Rûhul Kudüs* üçlemesine, *teslîs(Trinity)*e inanmaktadırlar. İlk isimlerine de *Christian Name* (Hristiyan adı) denmektedir. Hristiyan, Hz. İsa'yı -hâşâ- Tanrı olarak kabul ettiği için, *Muhammedan* dediği Müslüman'ın da Hz. Muhammed'i -hâşâ- Tanrı olarak kabul ettiğini zanneder.

Osmanlı Cihan Devleti, Roma İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu gibi, birçok kavimleri içinde bulundurduğu için, bu büyük siyâsî kuruluşa da *sadece görünüşteki benzerliği esas alarak* imparatorluk yaftasını yapıştırılmışlardır.

3 'Aliyye: Pek Yüce demektir. *Fa'îyl* vezninde mübâlağa (abartma) kalıbındadır. 'Âliye değil. 'Aliyye. *Fâ'il* vezindedir. 'Yüce' demektir, sondaki yuvarlak te. Devlet kelimesi muennes (feminin) olduğu için, mavsûf-sıfat uygunluğundan dolayı eklenmektedir.

4 Kanûnî Sultân Süleymân'ın şiiri bunu çok güzel anlatmaktadır:

*Halk içinde müteber bir nesne yok Devlet gibi
Olmaya Devlet Cihânda bir nefes sıhhat gibi.*

Avusturya *İmparatoru* ve Bohemya ve Macaristan *Kralı*,
Fransa Hükümet-i İcrâiyyesi *Reisi*,
Birleşik Krallık ve Bretanya-yı Kebîr ve İrlanda *Kraliçesi*,
İtalya *Kralı*,
Bütün Rusyalar *İmparatoru*.

Kısacası, gerek Osmanlılar zamanında yazılmış olan târih kitaplarında, gerekse Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde, *İmparatoriyye-i Osmâniyye* deyimine aslâ rastlanmaz. Devletin başındaki zâtın unvanları olarak da *Han*, *Hâkân*, *Pâdişâh*, *Halîfe*, *Hünkâr* deyimleri kullanılmıştır.

İmparatorluğun idârî, iktisâdî ve kültürel yönlerini görelim:

2.1. İdârî Durum

İmparatorlukta, bir hâkim kavim, bir de boyun eğdirilmiş, mahkûm kavimler vardır. İdâreciler, vâliler, komutanlar, subaylar, yüksek seviyedeki bürokratlar hep hâkim kavimdendir. Diğer kavimlerden olup da kendilerine görev verilen kişiler ise alt ve en alt kademededirler.

Osmanlı'da ise, sadrâzamların, vezîrlerin, beylerbeyilerin, sancak beylerinin, paşaların çoğu Türk asıllı değildir. Merkezî ordu, çok uzun bir müddet boyunca devşirilmiş ve Müslüman olmuş gençlerden kurulu idi. Osmanlı Cihân Devleti'ni dış ülkelerde temsil edenlerin çoğu da Türk değildi. Meselâ Bavyera'daki Osmanlı Konsolosu *Aristarki Bey* idi. Londra'daki konferansta Osmanlı Murahhası (delegesi) *Konstantin Mosurus Paşa* idi. Osmanlı Cihân Devleti'nde Ermeni nâzır ve paşalar da vardı.

2.2. İktisâdî Durum

İmparatorlukta, hâkim kavmin fertleri, boyun eğdirilmiş kavimlerin ülkelerindeki her türlü maddeyi çok kolay elde edip rahat bir hayat sürerler, mahkûm kavimleri sömürürler. Hâkim kavmin ticâret erbâbı ve şirketleri, imparatorluğun politikasında da etkili olup onu büyük ölçüde yönlendirirler.

Osmanlı'ya baktığımızda ise, böyle büyük Türk tâcirler ve şirketler görmüyoruz. Osmanlı Cihân Devleti'nin yüklediği bir görev vardı: *İlâ-yı Kelimetullah*, yâni Allah'ın buyruklarını yüce tutmak, yeryüzünde hâkim kılmak. Bunun için Osmanlı Türkü, esas olarak cihâd ile meşguldü, ömrü *seferde* geçiyordu.⁵ Ticâret gayrimüslimlerin elindeydi: "Müslümanlar sâdece dört meslek biliyorlardı; idâre, savaş, dîn ve tarım. Sanâyi ve ticâret, bu işleri tevârüs etmiş olan gayrimüslim tebeaya bırakılmıştı" (Lewis, 1968, 35). Osmanlı Ci-

5 *Sofra* kelimesi, dilimizde cihâd hâtırasıdır. seferde yenen yemek demektir. Kur'ânı Kerim'deki beşinci sûrenin adı *Mâide*'dir. dilimizde sofraya dediğimiz nesnedir. Kur'ânı Kerim'e bizden daha saygılı davranan hiçbir millet olmadığı hâlde, bugün bile. *mâide* değil, *sofra* kelimesini kullanıyoruz. Osmanlı Türkü, ömrü seferde geçtiği için, seferdeki yemek adı ile *sofra* kelimesini kullanmıştır.

Kismet kelimesi de cihâd hâtırasıdır. *ganîmet* taksim edildiğinde askere düşen pay demektir.

hân Devleti, emperyalist bir güç, bir imparatorluk olsaydı, o cemiyette en zengin kişiler Türkler olurdu. Halbuki durum, hiç de öyle değildi. Osmanlı, meselâ Yemen'e, 'Yemen Kahve Şirketi'nin işlerini kolaylaştırmak, Yemen'in ürünlerini sömürmek için gitmedi. Petrol ise yirminci yüzyılda bulunmuştur ve Osmanlı, Yemen petrolünü hiç kullanmamıştır. Osmanlı, Yemen'de, Bâbul Mendeb boğazını tuttu, 16. Yüzyılda Portekizliler, daha sonra da İngilizler Kızıldeniz'e girip İslâm'ın kutlu beldeleri Mekke ve Medfne'yi işgal etmesinler diye binlerce şehid verdi. Portekiz, 16. Yüzyılda büyük deniz gücü idi. Hint Okyanusu, Portekiz Okyanusu hâline gelmişti ve fiilen, Kızıldeniz'e girip Mekke'nin iskelesi durumunda olan Cidde'ye saldırdılar, fakat püskürtüldüler. Niyetleri, Mekke-i Mükerreme'yi alıp kendileri için de kutlu olan Kudüs'le değış tokuş etmekte. Portekizliler, Tûr-ı Sînâ kasabasını yaktılar. Osmanlı, Birinci Dünyâ Savaşı'nda, Yemen'de pek çok şehid verdi, o günlerde yapılan

Adı Yemendir, gülü çemendir

Giden gelmiyor, acep nedendir?

türküsu halkımız arasında hâlâ yaşamaktadır.

Hint Okyanusunda, 16. Yüzyılın büyük deniz gücü Portekiz'le savaşan **Pîrî Reîs, Seydî Ali Reîs, Murâd Reîs** gibi denizciler, Osmanlı'nın Hindistan'ı alıp orasını sömürmesi için değil, Hindistan, Malezya ve Endonezya'dan Hicâz'a hac için gelecek olan Müslümanların yol güvenliği için o sulara açılmışlardı. Osmanlı Cihan Devleti, 1567 yılında, Malaka ve Açe⁶ Sultânı **Alâeddîn Kahhâr**'ın isteğı üzerine iki gemi, yüzlerce top ustası ve leventleri, o yöredeki Müslümanları 'Portakal Kâfiri' karşısında güçlü kılmak için göndermişti, ileride o bölgeyi alıp sömürmek gibi bir plâni yoktu.

2.3. Kültürel Durum

İmparatorluk idâresi, *değışmez bir uygulama olarak* hâkim milletin dilini, diğer kavimlere dayatır, çünkü dil, kültürün en önemli unsurudur. Şüphesiz, kültür, insan hayâtının en temel, en çarpıcı veğhesidir, insanı insan yapan unsurların başında gelir. Öyle ki, insan, hangi kültür içinde yetişmişse, o kültürün malıdır, parçasıdır. Afrika'da, bir Avrupa sömürgesinde yaşayan yerli halk, emperyalist yönetim sonucu, kimliğini kaybedecek dereceye düşmüştü. Orada, okumuş olanlar ve onları tâkiben halk, İngilizce veya Fransızca konuşur hâle gelmişti. Meselâ İngiltere, Afrika'daki sömürgelerinde, yerli halkta öyle bir kafa şartlandırması (*attitude of mind*) yapmıştı ki bir Afrikalıya, hiç İngiltere'ye gidip gitmediğı sorulduğunda, biçâre, 'hayır, hiç anavatan'da, yuvada bulunmadım' (*No, I have never been home*) diyordu. Fransız idâresindeki Cezâyir ve Tunus'ta, Fransızca bilmeyen bir yerli, iş bulamazdı, kendisinin bir gelir kaynağı da yoksa, resmen açlığa mahkûmdu. Rus İmparatorluğu Sovyetler Birliğinde, diğer milletlerin fertleri Rusça bilmek zorundaydı.

Osmanlı'ya gelince:

Türkçeyi diğer milletlere dayatmak şöyle dursun. Kur'ân'in dili olduğu i-

6 Günümüzde Malaka Malezya'da, Açe ise Endonezya'dadır.

çin, öğretim kurumlarında *öğretim dili* olarak Arapçayı altı yüz yıla yakın bir zaman boyunca kullandı. Osmanlı medreselerinde Türkçe değil, Arapça öğretiliyor ve bütün bilimler, Arapça olarak öğreniliyordu. Cuma hutbesi, müslümanlararası dile, Arapça olarak veriliyordu.

Bundan başka, Osmanlı, kendi dili olan Türkçeyi, Göktürk harfleri ile değil, Kur'ân-ı Kerîm harfleri olduğu için Arap harfleri ile yazıyordu. Öyle ki, artık o harfler, Araplar tarafından değil, Türk hattatlar tarafından en güzel biçimde yazılıyordu. Bunun yanında, Osmanlı Türkçesinde, Arapça kökenli kelime sayısı, Türkçe kökenlilerden daha fazla idi.

Arapçada '**alem**, hem **bayrak**, hem de **özel isim** demektir. Devlet için bayrak ne ise, şahıs için isim de odur. Osmanlı Pâdişahlarının hepsinin adı Arap kökenlidir (ikinci hükümdârın adı Şücâüddîn Orhan'dır).

Olayları anlamanın, değerlendirmenin en sağlam, en iyi, en güvenilir yolu, onları yanyana getirerek karşılaştırmaktır (juxtaposition). Karşılaştıralım:

1. Arap ülkelerini Osmanlı'dan koparıp oraları sömürge olarak yönetmiş olan, Arap kardeşlerimize Osmanlı'yı sömürücü olarak tanıtan, ders kitaplarını böyle hazırlatmış olan İngiliz ve Fransızların hükümdarları içinde **Arap ismi taşıyan bir tek hükümdâr var mıdır?** Böyle bir şeyin tasavvuru bile gülünçtür. Halbuki, değil Osmanlı hükümdârlarının, Osmanlı'nın yıkılışından yetmiş küsur yıl sonra bile, Türklerin birçoğunun adı Arap kökenlidir.

2. İngiliz ve Fransız öğretim kurumlarında **öğretim dili olarak**, İngilizce veya Fransızca değil de Arapçanın kullanılması düşünülebilir mi? Hristiyan sömürgeciler için tasavvur ve tahayyül ötesi böyle bir durum, Osmanlı için altı yüz yıllık bir vâkıdır, bir gerçektir.

3. İngiliz ve Fransız dilinin, Arap harfleri ile yazılması, böyle yazılmış İngilizce ve Fransızca kitapların yüzyıllar boyunca kullanılmış olması, bu dillerle yapılan bütün resmî ve gayri resmî yazışmalarda sâdece Arap harflerinin -asırlar boyunca- kullanılmış olması tasavvur edilebilir mi? O sömürgeciler için bu, tasavvur ötesi bir komiklik olurdu. Oysa, İslâm'ın temsilcisi Osmanlı, kendi dilini, bütün ömrü boyunca, sâdece Arap harfleri ile yazmış ve okumuştur.

4. İngiliz ve Fransız dillerinde kaç Arap kökenli kelime vardır? Batu için zifîrî karanlık, bizim için pırıl pırıl geçen Ortaçağda, İslâm Medeniyeti tesiri ile, bu dillere girmiş olan *algebra*, *alcohol*, *admiral*, *risk*, *alchemy*, *chemist*, *chemistry*, *tariff*, *sherif* gibi az sayıda kelimeden başkası bulunmaz. Unutulmamalıdır ki, kelimeler çok önemlidir; geldikleri dilin sâhibi olan milletin dünyâ görüşünü taşır ve yayarlar.

Arap âleminin kültür merkezi durumunda olan Mısır'ın başındaki **Abdun-nâsır**, bir aralık İngiltere veya Amerika'nın bir konudaki tutumuna tepki ola-

rak Mısır okullarında Fransızcaya ağırlık verilmesini kararlaştırdı. **De Gaulle**, bütün masrafları Fransız hükûmetine âit olmak üzere, 400 Fransızca öğretmenin Mısır'a gönderilmesine karar verdi!

Osmanlı Cihân Devleti'ne *imparatorluk* yaftasını yapıştırarak onu *emperyalist* bir devlet olarak göstermek gayretindeki Batılılara, yine iki Batılının *emperyalizmle* ilgili yazdıklarıyla cevap verelim:

"Emperyalizm (Latince *imperium*: kudret, iktidar'dan türeme) genellikle ticârî ve sînâî yayılmanın bir âleti, vâsıtası olarak bir imparatorluk kurma ve yönetimi. 15. Yüzyıldan başlayarak **İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa** ve **İngiltere** denizaşırı imparatorluklar kurmağa başladılar." (Cook, 1983, 152). "19. Yüzyılda Avrupa emperyalizmi daha ileri götürüldü ve öncekinden çok daha etkili hâle geldi. Bu, iki merhalede oldu. Birisi, 1870 lere doğru gelen ve ilk merhale denebilecek olandır. Bu merhalede, eski emperyal güçlerin bazıları imparatorluklarını daha da genişletmeğe devâm ettiler: **Rusya, Fransa ve İngiltere** böyleydi. Ötekiler durakladı veya imparatorluklarını küçülmüş buldu, bu grupta **Hollanda, İspanya ve Portekiz** vardı. (Roberts, 1987, 835).

Bir de Osmanlı Cihân Devleti'ne bakalım:

"Ondokuzuncu yüzyıla kadar Türkler, kendilerini herşeyden önce Müslüman olarak algıladılar; onların bağlılığı, çeşitli seviyelerde, İslâm'a ve Osmanlı hânedânı ve devletine âit idi. *Adamın konuştuğu dilin, oturduğu bölgenin, âit olduğunu iddiâ ettiği ırkın, şahsî, hissî veya ictimâî bir husûsiyeti olabilirdi. Bunların hiçbir siyâsî önemi yoktu.* Türkler kendilerini İslâm'la öylesine özdeşleştirmişlerdi ki, Türklük kavramının kendisi bile -Türk dilinin canlılığını korumasına ve teoride olmasa bile fiilen bir Türk devletinin varlığına rağmen- revaçta değildi... İdâreciler ve okumuşlar, İslâm içinde farklı bir kavmî ve kültürel kimlikleri olduğunun, Araplar ve İranlılar kadar farkında değillerdi." (Lewis, 1968, 2).

Bu konuda, son olarak, cihânşümûl "**özel isimler tercüme edilmez**" kuralını hatırlatalım.

3. HÜMÂYÛN

Osmanlı, kendisinin, son Semâvî Mesaj'ın, İslâm'ın taşıyıcısı, yayıcısı olduğuna inandığı, siyâsî varlığını bu dünyâ görüşü teşkil ettiği için, devleti ile ilgili birçok konuda **hümâyûn** sıfatını kullanmıştır. Hümâ, çok yükseklerde uçan kuş olup, hümâyûn: hümâyâ mensûp, onunla ilgili, *semâvî* demektir. Bunun içindir ki, Osmanlı, kendi ordusuna, *gök ordusu*, *semâvî ordu* anlamına **Ordu-yu Hümâyûn** demiştir. Osmanlı Donanması, *Donanma-yı Osmânîyye* değil, *Donanma-yı Hümâyûndur*. Merkez karar organı *Dîvân-ı Hümâyûn*, Pâdişâh'ın mühürü *Mühr-i Hümâyûn*, Sultân'ın el yazısı *Hatt-ı Hümâyûn* diye anılmıştır. Topkapusu Sarayının ilk kapısı *Bâb-ı Hümâyûn* adıyla anılmakta idi.

Dîvân-ı Hümâyûn'un, İngilizce bazı kitaplarda *Imperial Council* diye a-

nılması fâhiş hatâdır.⁷

Aslında, *semâvî* dediğimiz her üç dîn (insanların ilk iki safhasına değişik isimler vererek Müsevîlik, Hristiyanlık dediği ve İslâm), aynı ilâhî kaynaktan gelmektedir. İslâm'a göre, bütün Peygamberler aynı dînin târîhin akışı içindeki tebliğcileridirler. Bir kimse, Hz. dem'i, Hz. İbrâhîm'i, Hz. Mûsâ'yı, Hz. İsa'yı ve diğer gönderilmişleri *Peygamber* olarak kabûl etmezse, *Müslüman* olamaz. Bunun içindir ki, altı köşeli yıldız, Osmanlı'da, Süleyman Aleyhisselâm'ın mührü olarak kabûl görmüştür. Ünlü Osmanlı Kapudân-ı Deryâ'sı **Hızır Hayreddîn Paşa**'nın sancağında, *zülfi*karla birlikte *mühr-i Süleymân* da vardır. Osmanlı Cihân Devleti, Süleymân Peygamber'in akıllı vezîri saf b Berhiyâ'yı takdîrle yâd ederek, en büyük sorumluluğu taşıyan, Pâdişâh adına iş gören Sadrâzam'ına, saf'ı örnek kabûl ettiği için, Sadrâzamin ikametgâhını *Bâb-ı safî* diye anmıştır.

4. FETH

Türkçede 'feth' dediğimiz *feth* kelimesinin sözlük anlamı *açmak* demektir. İstilâh, terim mânâsı ise, "bir ülkeyi, bir beldeyi İslâm'a açmak"tır. *fitrat* dîni olan İslâm ile, *fitrat* üzere yaratılmış olan insanlar arasındaki engeli ortadan kaldırmak, insanların, yaşayan İslâm'la temâsını sağlamaktır. Fethedilen belde, İslâmî değerler hâkim kılınır, ama, insanlar İslâm'a girmeğe zorlanmazlar.

Feth kelimesinin meselâ İngilizceye fiil olarak *to conquer*, isim olarak *conquest* diye çevrilmesi, **Fâtih**'in *Conqueror* şeklinde ifâde edilmesi doğru değildir; vâkıayı, gerçeği yansıtmaz. *To conquer*, bir ülkeyi zaptetmektir. **Napoleon**'un, **Hitler**'in başarıları da *conquest*dir. *Feth* ise, sâdece bir ülkeyi zaptetmek, ele geçirmek değildir; fethedilen ülkede İslâmî değerleri hâkim kılmaktır. *Feth* kelimesi yerine başka bir kelime kullanmak, *fethin içeriğini boşaltmak*, *eylemi nötrleştirmektir*.

5. VEZİR

Merkezî idârede, Dîvân-ı Hümâyûn'da vezîrler vardır. Vezîr kelimesinin meselâ İngilizceye *minister* diye tercüme edilmesi doğru değildir. *Minister*: a) *belli bir bölümden sorumlu bakan (the foreign minister; the Minister of Education)*, b) *'Ambassador (büyükelçi)dan daha aşağı rütbedeki temsilci (the Belgian minister in Madrid)*, c) *papaz (The Reverend Philip Foster was inducted as minister of the local Baptist church in 1992.)* (Cambridge, 1995, 901) mânâlarına gelmektedir.

Elçi, papaz gibi mânâlar bir yana bırakılsa bile, *vezîr* kelimesi, *bakan* ke-

⁷ Bu konudaki alışkanlıktan, iyi bir araştırmacı olan ve Osmanlı'ya diğer Batılı târihçilerden çok daha tarafsız bakabilen, iyi niyetinden şüphe etmediğimiz Stanford Shaw dahî kurtulamamıştır (Shaw, 1991, I. 25. 26. 101. 102. 108. 115. 117. 120. 123. 164. 258. 280. 289).

limesinin ifâde ettiği kavramla da tam örtüşmez: Bakan, Başbakan'a bağlı, *belli bir hükûmet biriminin başındaki* kişidir. *Dîvân-ı Hümâyûn*'da ise, belli mahdût sayıda vezîr vardır, öyle görev bölümü yoktur. En önemlisi de, bakan'ın yetki ve sorumluluğu ile vezîr'inki çok farklıdır.

Vezîr, *yük yüklenmiş*, yükün altındaki, '*sorumluluk yüklenmiş*' kişi demektir.⁸ Bu kavramın gereği gibi anlaşılabilmesi için *ra'îyyet*, *re'âyâ* kavramının iyi bilinmesi gerekir.

6. RA'İYYET

Osmanlı Cihân Devleti'nde, yönetilenlere *re'âyâ* denirdi. *Re'âyâ*, *ra'îyyet* kelimesinin çoğuludur, kelime anlamı *gözetilenler*, *korunanlar*, *kollananlar*, *bakımlarına dikkat edilenler* demektir.⁹ Kelimenin kök anlamı, *otlatmak*, *bakımını üstlenmek*, *sorumluluğunu almaktır*. Çoban, nasıl sürüsünüden sorumlu ise, *ra'îyyet*'in yönetimini üstlenen de öylece *sorumludur*. Yönetilenler için İngilizcede *subject* denmektedir.¹⁰ Subject, görüldüğü gibi, 'boyun eğdirilmiş' demektir, *ra'îyyet*'den çok farklıdır.

7. FEODALİTE

Batılı yazarlar, Osmanlı Cihân Devleti'ndeki **tımar** düzeninden, kendi toplumlarının Ortaçağdaki durumuna benzeterek *feodalite* diye bahsediler. Dikkatsiz ve bilinçsiz tercümelemlerle, bu **vehim**, bu **fâhiş yanlış** bize de geçmiş-tir, kimi politikacılar, hiç düşünmeden, *feodal düzenden* bahsetmektedirler.

Feodalite'de, bölge hâkiminin toprakları üzerinde yaşayan halkın, insanların hiçbir hakları yoktur; insanlar, *serftir*, toprağa bağlı köledir.¹¹ Bir arâzi parçası satıldığında, serfler, sanki *çiftlik hayvanı imişler gibi*, toprakla birlikte satılırdı. Serften bir kız evlendiğinde, ilk gecesini, kocasıyla değil, toprak sâhibiyle geçirmek zorundaydı, buna Lâtince *jus primae noctis* (ilk gece hakkı)

8 Kur'an'ı Kerim'deki "*We lâ teziru wâziretun wizre uhrâ (el En'am (6): 164)* (Hiçbir nefis, başkasının yükünü taşımaz, hiçkimse başkasının yaptığından sorumlu değildir) âyet-i kerimesiyle ilgilidir, *wizr*, 'yük, sorumluluk' demektir.

9 *Femâ Ru'awhâ Hakka Ri'âyetihâ (el Hadîd (57): 27)* (Buna da gereği gibi ri'âyet etmediler, uymadılar, o işin hakkını vermediler).

10 Subject (person): a person who lives or who has the right to live in a particular country, esp. a country with a king or queen. *He is a British subject.*

Subject (govern) to defeat (people or a country) and then control them against their wishes and limit their freedom. *The invaders quickly subjected the local tribes. (Cambridge, 1995, 1451)*

11 Roma İmparatoru Constantine, bâzı meslekleri virâsî kıldı, oğulunu, babasının işini sürdürmesini emretti, ayrıca, *coloni*'nin, toprağı ücretle işleyenlerin oradan ayrılmasını yasakladı, bu emir, *coloni*'yi sürekli olarak toprağa bağlı serfler hâline getirdi (Hart, 1989, 164).

deniyordu. Osmanlı **tımar düzeninde** ise, böyle bir rezâlet şöyle dursun, tımarlı sipâhi, re'âyânın, can, mal ve ırz güvenliğinden sorumlu idi. Savaşta yararlılık gösterene, *kılıç tımarı* olarak belli sayıda köylerin sorumluluğu verilir, oralarından *devlet adına vergiyi toplayan* tımarlı sipâhi, bunun karşılığında, ci-hâda hazır, tam tehzizatlı belli sayıda asker bulundururdu.

8. CİZYE

Cizye, Arapça bir kelimedir, *fi'le* vezindedir, *cezê* (karşılığını vermek) fiilinden türemiştir, *bir nevi karşılık* demektir. *Fi'le* vezni, tarz, nevi anlatır. Nitekim, *rece'a*, geri dönmek demektir, *fi'le* veznindeki *ric'at*, 'bir nevi geri dönüş' (düzenli şekilde geri çekiliş) demektir, *bozgun hâlinde darmadağınlık kaçmak değildir*.

Gayrimüslimler askerlik yapmadıkları için, savunmaya katkıları olmadığından dolayı, kendilerinden, 'bir nevi karşılık' olarak cizye alınır. Cizye, gayrimüslimlerin hepsinden de alınmazdı; papazlardan, kadınlardan, çalışmayan yaşlılardan, çocuklardan cizye alınmaz, ödeyenlerden de, mâlî durumlarına göre (a'lâ, evsat, ednâ seviyelerinde) alınır.

Cizye, Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulmaktadır¹² ve Hz. Muhammed (A.S.) m.630 yılında, Tebuk Seferi sırasında, Eyle Hâkimi **Yuhanna b. Ru'be'**den cizye almıştır. Cerbâ ve Ezruh halkı da gelmiş ve cizye ödemişlerdir (İbn Hişam, 1375=1975, II, 525).

9. SONUÇ

Sonuç olarak; **bütün toplumların aynı merhalelerden geçmek, iç yapılarını birbirine benzetmek gibi bir mecbûriyetleri olmadığına, târih boyunca da, bütün toplumların aynı merhalelerden geçmediği, iç yapılarının birbirinden çok farklı olduğu vâkıasının hatırdan çıkarılmaması gerekir**. Nitekim, bu gerçek, yine Batılılarca da zaman zaman dile getirilmektedir. Misâl olarak birini sunalım: "Ülkeler ve halklar diğerlerinden farklı(unique)dır ve birbirlerine sâdece sınırlı, özel noktalarda -aldatılarak- benzetilebilir" (Emerson, 1967, vii).¹³ Osmanlı târihini ele alırken, incelerken, Osmanlı kendisiyle ilgili olarak hangi deyimleri kullanmışsa onları kullanmak, nomenclature prensibini çiğnememek gerekir; bu husûsa riâyet edilmezse, ortaya konan, Osmanlı değil, *Osmanlı karikatürü* olur.

12 (et Tevbe (9): 29) (Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve hîret Günü'ne inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve Hak Dini kendine din edinmeyen kimselerle savaşın, tâ ki küçülerek elleriyle cizye vereler).

13 "Countries and peoples are unique and are not so easily lured into identity with each other save on limited, and specific points."

KAYNAKÇA

- Cambridge International Dictionary of English*, (1995). Cambridge University Press.
- Cook, C. (1983). *Dictionary of Historical Terms*, London: Macmillan.
- Emerson, R. (1967). *From Empire to Nation*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Hart, M.H. (1989). *The 100 A Ranking of the Most Influential Persons in History*, Malaysia: Golden Books.
- İbn Hişâm. (1375=1975). *es-Siyretun Nebewiyye*, (Heyet), Kahire.
- Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*, Second Edition, London.
- Mustafa Na'îmâ. (1280). *Ravzatul Huseyn fi Hulâsati Ahbâril Hâfikayn (Na'îmâ Târîhi)*, İstanbul.
- Roberts, J.M. (1987)., *The Hutchinson History of the World*, London: Hutchinson.
- Shaw, S. (1991). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Cambridge.
- Taylor, A.J.P. (1988). *The Course of German History*, London: Routledge.